

Wolińska, Teresa

Między Bizancjum, Longobardami i Frankami. Rola temu Sycylii w bizantyńskiej polityce wobec Italii (VII-IX w.)

Przegląd Historyczny 96/1, 21-40

2005

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

TERESA WOLIŃSKA
Uniwersytet Łódzki
Katedra Historii Bizancjum

Między Bizancjum, Longobardami i Frankami. Rola temu Sycylii w bizantyńskiej polityce wobec Italii (VII–IX w.)

Już w chwili odzyskania jej przez Justyniana I Wielkiego Sycylia stała się najważniejszą bazą bizantyńską na Zachodzie. Jej znaczenie wzrastało w miarę komplikowania się sytuacji politycznej w Italii i ograniczania kontroli Cesarstwa Bizantyńskiego nad zachodnimi posiadłościami. Inwazja longobardzka w Italii doprowadziła do odpadnięcia od Bizancjum znacznych obszarów i do powstania na nich, po okresie zamętu, nowych organizmów politycznych: królestwa longobardzkiego ze stolicą w Pawii oraz księstw Benewentu i Spoleto, a później także Kapui i Salerno. Bizancjum, dążąc do zachowania swojej pozycji w Italii, musiało stawić im czoła zarówno na arenie militarnej, jak i przy użyciu wypróbowanych metod dyplomatycznych. Wśród tych ostatnich na czoło wysuwało się wykorzystywanie konfliktów między uczestnikami rywalizacji i lęku przed najazdami saraceńskimi.

Rosnące zagrożenie egzarchatu raweńskiego sprawiało, że Sycylia stopniowo stawała się sercem posiadłości bizantyńskich na Zachodzie. To ku niej, począwszy od drugiej połowy VII w., przesuwał się punkt ciężkości polityki bizantyńskiej¹.

Wyrazem uznania przez Konstantynopol strategicznego znaczenia wyspy było utworzenie temu. Datę jego powstania możemy określić tylko w przybliżeniu. Z końca VII w. posiadamy listę dużych jednostek wojskowych, których dowódcy podpisali *iussio* Justyniana II, skierowane do papieża (17 lutego 687). Nie było wśród nich *exercitus Siciliae*, był natomiast *exercitus Italiae*². Na tej podstawie można wnioskować, że w 687 r. temu Sycylii jeszcze nie istniał. Po raz pierwszy strateg Sycylii pojawił się na arabskiej liście temów bizan-

---

¹ J. Ferluga, *L'Organizzazione militare dell'esarcato*, [w:] *Storia di Ravenna*, t. II, cz.1, *Dall'età bizantina all'età ottoniana. Territorio, economia e società*, a cura di A. Carile, Ravenna 1991, s. 385.

² *Justiniani augusti Exemplar divinae jussionis directae ad Joannem papam urbis Romae in confirmationem sextae synodi Constantinopolitanae*, *Patrologia Latina*, t. XCVI, col. 427; F. Dölger, *Regesten der Kaisererkunden des oströmischen Reiches von 565 bis 1453*, t. I, München–Berlin 1924, n. 254, s. 31; N. Oikonomides, *Une liste arabe des stratèges byzantines du VIIe siècle et les origines du thème de Sicile*, [w:] idem, *Documents et recherches sur l'institutions de Byzance (VII–XV siècle)*, t. VII, London 1976, s. 124–125. *Exercitus Italiae* to w opinii N. Oikonomidesa wojska egzarchatu raweńskiego.

tyńskich, którą Ibn Khordadhbeh zaczerpnął z dzieła autorstwa al-Djami i uzupełnił³. Ponieważ wspomniana lista została sporządzona przed 695 r., powstanie temu Sycylii musiało poprzedzać tę datę⁴. Na podstawie powyższego można przyjąć, że tem sycylijski został utworzony między 687 a 695 r.⁵

Tem nie ograniczał się do samej wyspy, lecz rozciągał na obszary bizantyńskie w południowej Italii. W okresie swego największego rozwoju terytorialnego obejmował część Kalabrii (obszar graniczący z Benewentem; dawniej Bruttium)⁶, Ziemię Otranto⁷, Gaetę i Neapol. W skład temu wchodziły też mniejsze wyspy: Malta i Gozzo, Wyspy Eolskie (Lipari, Vulcano, Saline, Ustica, Panarea, Basiluzzo) i inne wysepki okołosycylijskie⁸.

Mniejszymi jednostkami administracyjnymi na obszarze temu sycylijskiego były dukaty, turmy i drongariaty⁹. Malta i Gozzo były zarządzane w 637 r. przez duksa. Na przełomie VII i VIII w. znalazły się pod dowództwem drongariosa i archonta¹⁰. W Kalabrii utworzono około połowy VII w. dukat (δουκατῶν) ze stolicą w Reggio¹¹. Jego powstanie datuje się na czasy Konstan-

³ Ścisłej, autor arabski użył określenia „patrycjusz Sycylii”, lecz, jak zwraca uwagę N. Oikonomides, historycy arabscy mają na myśli strategów, gdy używają określenia „patrycjusz” wraz ze wskazaniem terytorium geograficznego. Cf. N. Oikonomides, *Une liste arabe*, s. 121; idem, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris 1972, s. 351 (komentarz); E. W. Brooks, *Arabic Lists of the Byzantine Themes*, „Journal of Hellenic Studies” t. CXXI, 2001, s. 67–77. Lista datowana na lata 587–695.

⁴ Nie ma na niej temu Hellady, utworzonego w tym właśnie roku.

⁵ A. Acconcia Longo, *Siracusa e Taormina nell'agiografia italogreca*, „Studi Bizantini e Neoellenici” n.s. t. XXVII, 1990, s. 43 i 47; F. Maurici, *Castelli medievali in Sicilia. Dai Bizantini ai Normani*, Palermo 1987, s. 16. Wokół daty powstania temu sycylijskiego od lat toczy się ożywiona dyskusja. W niniejszym artykule brak miejsca na jej dokładne omawianie. Wskazać należy jedynie, że jego powstanie zapewne było wynikiem długotrwałej ewolucji zapoczątkowanej pobytem cesarza Konstansa II w Syrakuzach i zakończonej reformami cesarza Leona III Izaurijskiego. Zasadnicze decyzje przypadły jednak na czasy Justyniana II.

⁶ Konstantyn Porfirogeneta uważał za godne uwagi podkreślić, że dawniej Kalabria była dukatem temu sycylijskiego (Konstantyn Porfirogeneta, *De administrando imperio*, tekst org., tłum. ros. i komentarz pod red. G. G. Litwina i A. P. Nowoselcewa, Moskwa 1991, cap. 50, s. 224 [= wyd. Jenk ins, t. I–II, Dumbarton Oaks 1967, 1993, dalej: DAI]; J. Ferluga, *Niže vojno-administrativne jedinice tematskog uredjenja [Military and Administrative Thematic Units of an Inferior Rank]*, „Zbornik Radova Vizantinoloskog Instituta” 1953, nr 2, s. 86).

⁷ E. Eichhoff (*Tema e ducato di Calabria*, „Archivio Storico per la Calabria e Lucania” 1952, nr 21, s. 105) identyfikuje Ziemię Otranto z dawną Kalabrią. Dukac Otranto powstał prawdopodobnie na krótko przed 758 r. (P. Corsi, *La Calabria bizantina: vicende istituzionali e politico-militari*, [w:] *Storia della Calabria medievale. I quadri generali*, a cura di A. Placanca, Roma 2002, s. 37; I. R. Chow, *Kaiser Konstantin V (741–775)*, Frankfurt am Main 1994, s. 112). Jedynym dowodem jego istnienia jest pieczęć duksa Jana, znajdująca się w zbiorach watykańskich (I. R. Chow, op. cit., s. 218).

⁸ A. Pertusi, *Il „Thema” di Calabria: sua formazione, lotte per la sopravvivenza, società e clero di fronte a Bisanzio e Roma*, [w:] *Bizantino-sicula II*, Palermo 1975, s. 425–426.

⁹ Te ostatnie to okręgi morskie. Dukac odpowiadał turmie w organizacji temowej (V. von Falkenhause, *La dominazione bizantina nell'Italia meridionale dal IX all'XI secolo*, Bari 1978, s. 6). Jednak po podporządkowaniu strategowi Sycylii obszary położone na południu Italii zachowały, przynajmniej początkowo, dawną nazwę dukatów. Na ich czele stali dukosowie. V. von Falkenhause (op. cit., s. 7), sądzi, że w późniejszym czasie zastąpiono podział na dukaty podziałem na turmy, czego dowodem są pieczęcie turmarchów sycylijskich.

¹⁰ Pieczęć drongariosa Malty dowodzi, że przekształcono ją w okręg morski. Cf. A. Pertusi, *Le Isole Maltesi dall'epoca bizantina al periodo normanno e svevo (saec. VI–XIII e descrizioni di esse dial. sec. XII al sec. XVI)*, „Byzantinische Forschungen” t. V, 1977, s. 262, 267; idem, *Il „Thema” di Calabria*, s. 52.

¹¹ DAI, cap. 27, s. 104, cap. 50, s. 224; H. Ahrweiler, *L'Administration militaire de la Crète byzantine* [w:] *Études sur les structures administratives et sociales à Byzance*, London 1971, XI, s. 53; F. Burgarella, *La chiesa greca di Calabria in età bizantina (VI–VII secolo)*, [w:] *Testimonianze cristiane antiche e altomedievali nella Sibari-*

sa II¹². W granicach dukatu znalazły się zarówno Kalabria, jak i Bruttium, z wyjątkiem części zajętych przez księstwo Benewentu. Dukat Kalabrii obejmował także Tarent, Brindisi i (nieco później) Ziemię Otranto¹³. Jego centrum stopniowo przesunęło się, wskutek ekspansji Longobardów, na obszary bliskie Sycylii¹⁴. Później, gdy właściwa Kalabria została niemal całkowicie podbita przez Longobardów, zachowano jej nazwę dla Bruttium¹⁵. Również Neapol był zorganizowany w formie dukatu, chociaż nie wymienia go „Taktikon Uspienskiego”¹⁶. Został

de, a cura di C. D'Angela, Bari 1980, s. 91; J. Ferluga, *L'Italia Bizantina dalla caduta dell'esarcato di Ravenna alla metà del secolo IX*, [w:] *Bisanzio, Roma e l'Italia nell'Alto Medioevo* t. I, Spoleto 1988, s. 180; S. Borsari, *L'Amministrazione del tema di Sicilia*, „Rivista Storica Italiana” t. LXVI, 1954, s. 139. Powstanie dukatu Kalabrii datuje się na krótko po 635 r. (A. Placenta, *Storia della Calabria dell'antichità ai giorni nostri*, Catanzaro 1993, s. 76). Jego istnienie potwierdzają pieczęci duków. Cf. m.in. A. Salinas, *Reggio Calabria — piombi antichi*, „Notizie degli scavi di antichità” 1894, s. 411 [= Atti della Reale Accademia Nazionale dei Lincei, Cl. di scienze morali etc., Memorie, vol. II, s. 5, part 2]; F. Burgarella, *Cosenza durante la dominazione Bizantina (secc. VI–XI)*, „Miscellanea di studi storici. Dipartimento di Storia. Università degli studi della Calabria” t. VI, 1987/1988, s. 44) datuje powstanie dukatu Kalabrii, obejmującego to, co pozostało bizantyńskie na terenie *Bruttium*, na czas przed połową VII w. Jednak w innym miejscu przypisuje powołanie dukatu do życia Konstansowi II (ibidem, s. 46).

¹² J. Gay, *Les diocèses de Calabrie à l'époque byzantine*, „Revue d'histoire et de littérature religieuses” t. V, 1900, s. 236; idem, *L'Italie méridionale et l'empire byzantin depuis l'avenement de Basile Ier jusqu'à la prise de Bari par les Normans (867–1071)*, New York 1904, s. 6; E. Eichhoff, *Tema e ducato*, s. 105.

¹³ Wcześniej istniał tu odrębny dukat, który potem połączono z dukatem Kalabrii, a po podboju Bari–Longobardii (G. Pochettino, *I Longobardi nell'Italia meridionale (570–1080)*, Napoli 1930, s. 340).

¹⁴ J. Gay, *Les diocèses*, s. 236–237.

¹⁵ Na temat przeniesienia nazwy „Kalabria” na teren dawnego Bruttium cf. przede wszystkim M. Schipa, *La migrazione del nome „Calabria”*, „Archivio Storico per le province Napolitane” t. XX, 1895, s. 23–47, a ponadto F. Burgarella, *La chiesa greca*, s. 91; P. Corsi, op. cit., s. 28–30; J. Gay, *Les diocèses*, s. 234; V. von Falkenhause, op. cit., s. 6; B. Pace, *I Barbari e i Bizantini in Sicilia (2)*, „Archivio Storico Siciliano” t. XXVI, 1911, s. 6; K. Lake, *The Greek Monasteries in South Italy*, „Journal of Theological Studies” t. IV, 1902/1903, s. 347; L. R. Ménage, *La „byzantinisation” religieuse de l'Italie méridionale (IXe–XIIe s. et la politique monastique des Normands en Italie*, „Revue d'Histoire Ecclesiastique” t. LIII, 1958, s. 754–756; S. Mazzari, *Si può dire „Bruttium”. La denominazione tardoromana dell'attuale Calabria*, „Archivio Storico Pugliese” t. XXV, 1972, s. 465–467.

¹⁶ DAI, cap. 27, s. 104. Cf. także list Hadriana do Karola Wielkiego z lat 779–780, w którym mowa o buncie Neapolitańczyków przeciwko ich patrycjuszowi na Sycylii: *Codex Carolinus*, Ep. 64, MGH, *Epistolarum*, t. III, *Epistolae Merovingici et Karolini Aevi*, t. I, Berolini 1892, s. 591 (dalej: *Cod. Carol.*). O przynależności Neapolu do temu Sycylii świadczy też wymienienie na sporządzonym w Neapolu dokumencie (762 r.) Antiocha, patrycjusza i monostratega (B. Capasso, *Monumenta ad Neapolitani ducatus historiam pertinentia*, t. I, Neapoli 1881, s. 262). W *Chronicon ducum Neapolis* dukowie pojawiają się od czasów Konstansa II (s. 7). Istnienie dukatu potwierdzają pieczęci duków, m.in. Jerzego (G. Schumberger, *Sigillographie de l'Empire Byzantin*, Paris 1884, s. 225). Prawdopodobnie do 778 r. do dukatu Neapolu należały: region Terraciny, Fondi, Gaety (B. Bavan, *Le Duché byzantine de Rome. Origine, durée, extension géographique*, „Mélange de l'Ecole française de Rome. Moyen Âge–Temps Modernes” t. XCI, 1979, s. 85). Cf. także S. Borsari, op. cit., s. 139–140; F. Burgarella, *Sicilia e Calabria fra tarda antichità e alto medioevo*, [w:] *La Sicilia nella tarda antichità e alto medioevo. Religione e società*, a cura di R. Barcellona, S. Pricoco, Rubbetino 1999, s. 28; idem, *Bisanzio in Sicilia e nell'Italia meridionale: I riflessi politici*, [w:] *Storia d'Italia*, wyd. G. Galasso, t. III, *Il mezzogiorno Dai Bizantini a Federico II*, Torino 1983, s. 197; E. Eichhoff, *Seekrieg und Seepolitik zwischen Islam und Abendland. Das Mittelalter unter byzantinischer und arabischer Hegemonie (650–1040)*, Berlin 1966, s. 96; V. von Falkenhause, op. cit., s. 6–14; F. Giunta, *Caratteri della civiltà bizantina in Sicilia*, „Archivio Storico Siracusano” t. V, 1978/1979, s. 107; A. Pertusi, *La Chiesa greca in Italia*, [w:] *Problemi della Chiesa. L'Alto Medioevo*, Milano 1973, s. 101; M. Schipa, *Il ducato di Napoli*, „Archivio storico per le province napoletane” t. XVII, 1893, zwłaszcza s. 367–371, 394–404; 411, 420; W. Treadgold, *The Byzantine State Finances in the Eight and Ninth*

powołany do życia przez Konstansa¹⁷. Jego terytorium obejmowało też portowe miasta: Sorrento, Amalfi i Gaetę¹⁸.

Trudno orzec, kiedy dokładnie nastąpiło formalne połączenie Sycylii z Kalabrią, Neapolem i innymi posiadłościami w Italii południowej¹⁹. Ich przechodzenie pod zwierzchność patrycjusza Sycylii odbywało się stopniowo, najpierw *de facto*, dopiero później *de iure*²⁰. Proces z całą pewnością zakończył się z chwilą likwidacji egzarchatu raweńskiego²¹.

Dukat Kalabrii został prawdopodobnie włączony w skład temu Sycylii natychmiast po utworzeniu tego ostatniego²² lub wkrótce potem²³. Pewną wskazówką może być fakt, że rozporządzenia Konstansa II i Leona III dotyczące spraw finansowych były identyczne dla Sycylii i Kalabrii²⁴. Wyjęcie dukatu Neapolu spod kompetencji prefekta pretorium Italii lub egzarchy i podporządkowanie zarządcy Sycylii musiało mieć miejsce między końcem VI w. a przełomem VII i VIII w.²⁵. Podporządkowanie *duces* Kalabrii i Neapolu patrycjuszowi Sycylii stało się jeszcze bardziej konkretne po upadku egzarchatu Rawenny²⁶.

Na czele temu stał strateg, zależny bezpośrednio od Konstantynopola, skupiający w swym ręku władzę zarówno wojskową, jak i cywilną²⁷. Nie podlegał egzarsze Rawenny,

---

Centuries, New York 1982, s. 19; A. Vogt, *Basile Ier, empereur de Byzance (867–886) et la civilisation byzantine a la fin du IX siècle*, Paris 1908, s. 189–190.

¹⁷ M. Schipa, *Il ducato di Napoli*, t. XVII, s. 358–9.

¹⁸ V. von Falkenhausen, op. cit., s. 13–14. Gaeta, ważna baza bizantyjska, cieszyła się autonomią. Jednak w VIII w. była integralną częścią dukatu Neapolu (*Cod. Carol.*, Ep. 37, s. 549; Ep. 64, s. 591). Amalfi ok. 839 r. uniezależniło się od dukatu.

¹⁹ S. Gasparri (*L'Italia meridionale contesa tra bizantini, longobardi, franchi, saraceni*, [w:] *Storia della società italiana*, wyd. G. Cherubini et alii, t. V, *L'Italia dell'Alto Medioevo*, Milano 1984, s. 172) sądzi, że w VII w. władza stratega została rozciągnięta na dukat Kalabrii. Również wg A. Placenta (op. cit., s. 77) dukat Kalabrii był częścią temu sycylijskiego od chwili powołania tego ostatniego do życia. Natomiast J. Gay (*L'Italie*, s. 7) przypuszcza, że przyczyną tej zależności był zanik egzarchatu. Równocześnie podkreśla on jednak, że już od czasów Konstansa dwór w Konstantynopolu przywykł do traktowania łącznie Sycylii i Kalabrii, co wyrażało się np. w identycznych podatkach, które obowiązywały w obu prowincjach zarówno za Konstansa II, jak i Leona III (ibidem, s. 7).

²⁰ P. Corsi, op. cit., s. 30. W opinii J. Gaya włączenie Kalabrii do temu sycylijskiego nastąpiło po upadku egzarchatu raweńskiego (J. Gay, *Les diocèses*, s. 240).

²¹ F. Burgarella, *La chiesa greca*, s. 92.

²² A. Pertusi (*Il „Thema” di Calabria*, s. 51). Uczony podkreśla, że zależna od stratega Sycylii Malta też początkowo miała swego duksa (dopiero potem zastąpił go drongarios i archont). Równocześnie badacz ten podkreśla dużą autonomię Neapolu i Amalfi do chwili powstania egzarchatu (idem, *La chiesa*, s. 102).

²³ F. Burgarella, *La chiesa greca*, s. 92. Możliwe, że początkowo dukat podlegał egzarsze (P. Corsi, op. cit., s. 27).

²⁴ P. Corsi, op. cit., s. 30. W opinii K. Lake'a (op. cit., s. 349) w VII i VIII w. pozycja Kalabrii jest *entirely subordinate and inferior to Sicily*. Niejasne stanowisko zajmuje A. Stratos (*Byzantium in the Seventh Century*, t. IV, Amsterdam 1980, s. 60) — wg niego w VII w. *without being actually subject to the general of Sicily, this Duchy was in a way an extension of the Sicilian „theme”*.

²⁵ S. Borsari, op. cit., s. 142.

²⁶ A. Pertusi, *Il „Thema” di Calabria*, s. 51.

²⁷ O. Bertolini, *Roma e i Longobardi*, Roma 1972, s. 77–78 i 116; A. Stratos, *Expédition de l'empereur Constantin III surnommé Constant en Italie*, [w:] *Bizanzio e l'Italia. Raccolta di studi in memoria di Agostino Pertusi*, Milano 1982, s. 355; t. I. Uspienski, *Wojennoje ustrojstwo Wizantijskoj imperii*, „Izwestia Russkogo Archeologiceskogo Instituta w Konstantinopole” t. VI, 1900, nr 1, s. 161.

a wyspa nie była częścią egzarchatu²⁸. Odpowiednia tytulatura tych urzędników pojawiła się około roku 700. W połowie IX w. stratedzy nosili tytuł patrycjusza, pod koniec zaś tego wieku — antypatosów i patrycjusza²⁹.

To właśnie stratedzy realizowali politykę cesarstwa wobec Longobardów, Franków i Arabów³⁰. Przy ich pomocy cesarze kontrolowali egzarchów raweńskich, którzy ulegali pokusie wypowiedzenia posłuszeństwa odległemu Konstantynopolowi, szczególnie jeśli z przyczyn religijnych mogli liczyć na wsparcie papieża. Gdy egzarcha Olimpiusz podniósł bunt przeciw cesarstwu (ok. 650–651 r.), niezwłocznie podjął próbę zajęcia Sycylii, by uprzedzić ewentualny atak. Jako pretekst do podporządkowania sobie wyspy wykorzystał zagrożenie ze strony Arabów³¹.

Stratedzy Sycylii odgrywali także doniosłą rolę w stosunkach Bizancjum z papieżem, co wynikało z kilku przyczyn. Do czasów Leona III wyspa pozostawała w stanie podwójnej zależności: politycznej od Bizancjum i religijnej od Stolicy Apostolskiej. Ścierały się na niej wpływy Kościoła wschodniego i rzymskiego. Klasztory bazylikańskie, fundowane przez urzędników bizantyńskich, sąsiadowały z łacińskimi³²; liczni biskupi pochodzili ze Wschodu³³, w liturgii występowały elementy wschodnie³⁴. Z tego powodu na wyspie musiały znajdować oddźwięk wszystkie kontrowersje religijne, do jakich dochodziło między Rzymem i Konstantynopolem³⁵. Duże posiadłości zarówno Kościoła rzymskiego, jak i innych Kościołów z terenu Italii, czyniły Sycylię obiektem nieustannego zainteresowania papieża³⁶. Przeplatanie się we wzajemnych stosunkach kwestii politycznych, religijnych

²⁸ B. B a v a n t, op. cit., s. 44 i 78. Wg Konstantyna Porfirogenety Italią zarządzało dwu patrycjusza, z których jeden administrował Sycylią, Kalabrią, Neapolem i Amalfi (DAI, cap. XXVII, s. 100); P. L a m m a, *Sulla fortuna dei Longobardi nella storiografia bizantina*, [w:] idem, *Oriente e Occidente nell'Alto Medioevo*, Padova 1968, s. 227.

²⁹ S. B o r s a r i, op. cit., s. 144; N. O i k o n o m i d e s, *Les listes de préséance*, s. 351. Cf. *Le taktikon du cod. hierosol. gr. 39 dit taktikon Uspenskijskij*, wyd. N. O i k o n o m i d e s, [w:] idem, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris 1972, s. 49; *Le traité de Philotee (899)*, wyd. N. O i k o n o m i d e s, ibidem, s. 101; 105, 138. W źródłach łacińskich strateg Sycylii to dowódca wojsk wyspy. Cf. *Liber Pontificalis Ecclesiae Romae*, wyd. L. D u c h e s n e, t. I, Paris 1886–1892 [=Paris 1955–1957], s. 389 (dalej: LP); Ch. D i e h l, *L'Origine du régime du thème dans l'Empire byzantin*, [w:] *Études d'histoire du moyen-âge dédiées à Gabriel Monod*, wyd. E. L a v i s s e, Paris 1896, s. 55.

³⁰ W niniejszym artykule pomijam problem zagrożenia arabskiego, bowiem przygotowuję odrębny tekst poświęcony próbom stworzenia koalicji antymuzułmańskiej na południu Italii.

³¹ Na temat buntu Olimpiusza cf. A. S t r a t o s, *Byzance au VIIe siècle*, przeł. A. L a m b e r t, t. II, Lausanne 1985, s. 122–129; A. S t r a t o s, *The Egzarch Olympius and the supposed Arab Invasion of Sicily in A. D. 652*, „Jahrbucher der Österreichische Byzantinistik” t. XXV, 1976, s. 63–73.

³² L. B r é h i e r, *Les Colonies d'Orientaux en Occident au commencement du Moyen-Âge*, „Byzantinische Zeitschrift” t. XII, 1903, s. 9; A. P e r t u s i, *La Chiesa*, s. 114–115.

³³ Np. w VII w. z Antiochii wywodzili się biskupi: Pankracy (Taormina), Marcjan (Syrakuzy) i Cyryl lub Beryl (Katania). Cf. A. M e s s i n a, *I Siciliani di rito greco e il patriarcato di Antiochia*, „Rivista di storia della Chiesa in Italia” t. XXXII, 1978, s. 416.

³⁴ A. P e r t u s i, *La Chiesa*, s. 124.

³⁵ Np. schizma Focjusza znalazła swe odbicie na Sycylii w dziełach Jerzego Asbesdasa, biskupa Syrakuz i Zachariasza, biskupa Taorminy. Cf. B. P a c e, *I Barbari (2)*, s. 23.

³⁶ V. D ' A l e s s a n d r o, *Per una storia delle campagne siciliane nell'Alto Medioevo*, „Archivio Storico Siracusano” t. V, 1978/1979, s. 17; L. C r a c c o – R u g g i n i, *Tra la Sicilia e i Bruzzi: patrimoni, potere politico e assetto amministrativo nell'età di Gregorio Magno*, [w:] *Miscellanea di studi storici*, t. II, Roma 1982, s. 71; G. F a s o l i, *Aspetti*, s. 44; C. P a s i n i, *Chiesa di Milano e Sicilia: punti di contatto dal IV all'VIII secolo*, [w:] *Sicilia e Italia sub-*

i ekonomicznych sprzyjało konfliktom, ale wymuszało zawieranie sojuszy w obliczu wspólnych dla cesarstwa i papieżstwa zagrożeń militarnych ze strony Longobardów i Arabów. Po utracie przez Bizancjum terenów w środkowej i północnej Italii kontakty papieskie z Konstantynopolem z natury rzeczy odbywały się za pośrednictwem urzędników bizantyńskich z Sycylii, toteż wkrótce po powstaniu temu stratedzy sycylijscy stali się ramieniem cesarzy w prowadzeniu polityki wobec papieżstwa.

Po zaostrzeniu stosunków spowodowanych konfliktem dotyczącym monoteletyzmu³⁷, na krótko uległy one polepszeniu za papieża Witaliana, który podjął współpracę z cesarzem Konstanssem II³⁸. Jednak harmonia była krótkotrwała. Konflikt szybko się odrodził, osiągając kolejne apogeum za rządów Justyniana II.

Pierwsze przykłady aktywności strategów temu sycylijskiego w środkowej Italii mamy poświadczone dla początku VIII w. Wówczas cesarz Justynian II posłużył się oddziałami stacjonującymi na Sycylii przeciw papieżowi Sergiuszowi I (687–701). Sięgnięcie po siły sycylijskie było spowodowane faktem, iż cesarz nie mógł liczyć na lojalność swych oddziałów w Rawennie. Tamtejsza milicja odmówiła działań przeciw papieżowi, którego władca polecił aresztować³⁹. W ekspedycji brała zapewne udział jedynie część oddziałów z Sycylii, bowiem na ich czele stanął nie strateg temu, lecz Teofilakt, mianowany nowym egzarchą raweńskim. Dotarł do Rzymu już po śmierci papieża Sergiusza, za pontyfikatu Jana VI (701–705). Podobnie jak jego poprzednik niewiele mógł zdziałać, bowiem milicje z „całej Italii” wystąpiły w obronie papieża⁴⁰. Wówczas cesarz wysłał ekspedycję karną przeciw nielojalnej Rawennie (710). Poprowadził ją Teodor, *patricius et primus exercitus insulae Siciliae*, tzn. strateg temu sycylijskiego⁴¹. Wykorzystując podległą sobie flotę dotarł do Rawenny, aresztował przywódców tamtejszej arystokracji i wysłał ich do Konstantynopola,

urbicaria tra IV e VIII secolo, ed. S. Pricoco et alii, Rubbetino 1991, s. 367–397; N. Tamassia, *La novella Giustiniana „De praetore Siciliae”*, [w:] *Centenario della nascita di Michele Amari*, t. II, Palermo 1910, s. 313.

³⁷ G. P. Bognetti, *Il ducato Longobardo di Spoleto*, [w:] idem, *L'età longobarda*, t. III, Milano 1967, s. 503.

³⁸ G. P. Bognetti, op. cit., s. 503. Papież uznał, że groźniejsza dla Kościoła jest ekspansja Arabów i zagrożenie ze strony Longobardów (D. M. Miller, *The Roman Revolution of the eighth century. A study of the ideological background of the papal separation from Byzantium and alliance with the Franks*, „Medieval Studies” t. XXXVI, 1974, s. 98). Na wzajemnych stosunkach cieniem położyło się jednak uznanie autokefalii Kościoła raweńskiego przez cesarza (E. Dupré-Thésier, *La questione dell'autocefalia della Chiesa di Ravenna*, „Corsi di cultura sull'arte ravennate e bizantina” t. II, 1957, s. 65–66).

³⁹ Historycy Kościoła z satysfakcją opisują, jak *protospatharios* Zachariasz musiał szukać schronienia pod papieskim łóżkiem (LP I, s. 373); J. Gay, *Quelques remarques sur les papes grecs et syriens avant la querelle des iconoclastes (678–715)*, [w:] *Mélanges offerts à M. Gustave Schlumberger a l'occasion du quatre-vingtième anniversaire de sa naissance, 17 octobre 1924*, t. I, Paris 1924, s. 43).

⁴⁰ LP, I, s. 383; J. Gay, *Papes grecs*, s. 43.

⁴¹ LP, I, s. 389 i 390 (tu: patrycjusz i strateg); Agnellus, *Liber pontificalis ecclesiae ravenensis*, wyd. O. Holder-Egger, MGH, *Scriptores Rerum Langobardicarum et Italicarum*, Hannoverae 1878, cap. 137, s. 367–368 (dalej: Agnellus, LPER); F. Burgarella, *Sicilia e Calabria*, s. 29; G. Fasoli, *Rileggendo il „Liber Pontificalis” di Agnello Ravennate*, [w:] eadem, *Scritti di storia medievale*, Bologna 1974, s. 127; J. Ferluga, *L'Organizzazione*, s. 385; idem, *L'esarcato*, [w:] *Storia di Ravenna*, t. II, p. 1, *Dall'eta bizantina all'eta ottoniana. Territorio, economia e societa*, Ravenna 1991, s. 369. E. Zanini, *La Italia byzantine. Territorio, insediamenti ed economia nella provincia bizantina d'Italia (VI–VIII secolo)*, Bari 1998, s. 94.

gdzie zostali straceni⁴². Miasto zostało potraktowane bardzo surowo⁴³. Wspomniana wyprawa jest dowodem, jakim potencjałem dysponowała Sycylia i jak łatwo można go było wykorzystać dla utrzymania w korbach egzarchatu.

Kolejna próba sił między papieżstwem i cesarstwem nastąpiła w okresie ikonoklazmu. Cesarstwo wykorzystywało swą pozycję na południu Italii w sprawach *stricte* religijnych. Strategom Sycylii polecono uniemożliwić kontakty obrońców kultu obrazów na Zachodzie z poddanymi cesarza na Wschodzie. Gdy papież Grzegorz III (731–741) wysłał do Konstantynopola prezbitera Jerzego z protestem przeciw ikonoklazmowi, cesarz polecił strategowi siłą zatrzymać go na Sycylii, by nie dopuścić, aby wiezione przezeń dokumenty opuściły wyspę⁴⁴. Podobnie zatrzymany został na Sycylii na prawie rok *defensor* Konstantyn, wysłany do stolicy cesarstwa przez synod rzymski z 731 r., oraz pisma słane do cesarza Leona przez mieszkańców Italii⁴⁵. Podobny los spotkał plik listów do patriarchy Anastazjusza⁴⁶.

Równocześnie Bizancjum starało się — nie bez powodzenia — pozyskać sojuszników wśród duchowieństwa na terenie Italii. Chyba nie jest przypadkowe, że biskupi neapolitańscy, początkowo niechętni ikonoklazmowi, potem stanęli po stronie cesarza⁴⁷. Sprzyjało temu podporządkowanie Neapolu strategom Sycylii, co umożliwiało wpływ mianowanych przez cesarza urzędników na postawę mieszkańców. Miasto nie przejawiało wówczas dążeń do zerwania związków z Bizancjum⁴⁸. W sytuacji zagrożenia przez Longobardów musiało się odwoływać do pomocy bizantyńskiej, udzielanej przez stratega Sycylii⁴⁹. Ponadto biskupi neapolitańscy, podobnie jak raweńscy, mogli mieć nadzieję na całkowite uniezależnienie się od Rzymu⁵⁰.

⁴² O. R. B o r o d i n, *Ravenskij egzarchat. Wizantijcy v Italii*, Sankt–Peterburg 2001, s. 162–163; F. B u r g a r e l l a, *Trapani e il suo vescovado in epoca bizantina*, „Fardelliana” t. XIII, 1994, s. 9–11; Ch. D i e h l, *L’Empereur au nez coupé*, „Revue de Paris” t. XXX, 1923, f. 1 (janvier), s. 87; A. S i m o n i n i, *Autocefalia ed esarcato in Italia*, Ravenna 1969, s. 125–129.

⁴³ Ch. D i e h l, *L’Empereur*, s. 87.

⁴⁴ LP, I, s. 415–416. Była to jego druga podróż do Konstantynopola. W czasie pierwszej nie wykonał zleconego zadania. M. V. A n a s t o s, *The Transfer of Illyricum, Calabria and Sicily to the jurisdiction of the patriarchate of Constantinople in 732–733*, [w:] *Silloge bizantina, in onore Silvio Giuseppe Mercati*, „Studi Bizantini e Neellenici” t. XI, Roma 1957, s. 28–29; I. D u j č e v, *Religiosi come ambasciatori nell’Alto Medioevo*, [w:] *Bizanzio e l’Italia. Raccolta di studi in memoria di Agostino Petrusi*, Milano 1982, s. 49; A. S i m o n i n i, op. cit., s. 140.

⁴⁵ Zatrzymał go strateg Sergiusz. LP, I, s. 416–417; V. M. A n a s t o s, op. cit., s. 29; A. S i m o n i n i, op. cit., s. 140–141; H. Z i m m e r m a n n, *Das Papsttum im Mittelalter (IV–XV Jahr.)*, Stuttgart 1981, s. 54. Strateg uwięził na 8 miesięcy osoby wiozące pisma, a po tym czasie pozwolił im powrócić do Rzymu. Jego flota blokowała wybrzeża (LP, I, s. 416–417).

⁴⁶ LP, I, s. 417.

⁴⁷ F. L u z z a t i – L a g a n à, *Tentazioni iconoclaste a Napoli*, „Studi Bizantini e Neellenici” t. XXVI, 1989, s. 104. Autorka uważa, że *post factum* dorobiono teorii o ich całkowitym oddaniu kultowi obrazów. Interpretując tekst Jana Diakona zauważa, że mówi on o oporze wobec cesarza w Rzymie, Rawennie i Wenecji, pomija zaś milczeniem Neapol (ibidem, s. 107).

⁴⁸ F. L u z z a t i – L a g a n à, op. cit., s. 103, 107, p. 31.

⁴⁹ Pewne znaczenie mogła mieć też obecność w Neapolu dużej grupy ludności greckiej (F. L u z z a t i – L a g a n à, op. cit., s. 109). Szerzej na temat polityki duksów Neapolu cf. V. v o n F a l k e n h a u s e n, op. cit., s. 11–14.

⁵⁰ F. L u z z a t i – L a g a n à, op. cit., s. 105. W jej opinii (ibidem, s. 110) na czele sił dążących do takiego uniezależnienia się stał *dux* Stefan, późniejszy biskup Neapolu (768/9–799/800). Biskup Paweł, zwolennik kultu ikon

Kwestie religijne nie były jedyną płaszczyzną konfliktu, jego podłożem były także sprawy administracyjne, finansowe i polityczne. W latach 724 i 732–733 Leon III podjął szereg decyzji fiskalnych, które otworzyły pole do długotrwałego konfliktu z papieżem⁵¹. Objęły one regiony, *in which his authority could be enforced*, wśród nich ziemie temu sycylijskiego⁵². Chcąc sprostać rosnącym potrzebom finansowym, cesarz zamierzał *riportare all'antica efficienza il sistema tributario vigente di diritto in Italia*, nie zważając na przywileje Kościoła⁵³. Według Teofanesa w 726 r. Leon III zwiększył podatek ziemski z Sycylii i południowej Italii o 1/3, skonfiskował papieskie *patrimonium* i nakazał rejestrację wszystkich nowo narodzonych chłopców⁵⁴. Uzupełnieniem cywilnej reformy administracyjnej było przekazanie pod jurysdykcję patriarchy konstantynopolińskiego Kalabrii, Sycylii i Illyricum⁵⁵. Wszystkie powyższe działania wpływały na wzmocnienie sił temu sycylijskiego, którego administracja przejęła zarząd finansów wyspy, odbierając ją rodzinom wielkich posiadaczy i urzędnikom papieskim.

Chociaż w okresie istnienia egzarchatu kluczową rolę w stosunkach Bizancjum z papieżem i Longobardami odgrywali egzarchowie raweńscy, sporadycznie notujemy przykłady wykorzystywania przez Konstantynopol także sił i urzędników z temu sycylijskiego.

Jest bardzo prawdopodobne, że gdy w Italii wybuchła rewolta spowodowana omówionymi powyżej decyzjami Leona III, w jej tłumieniu wzięły udział, wraz z oddziałami temu *Kibyraioton*⁵⁶, podległe strategowi Sycylii siły duksa Neapolu. Nie słyszymy natomiast o użyciu wojsk z samej wyspy. Może powodem była niedawna rewolta (718) Sergiusza, stratega temu sycylijskiego.

Longobardowie, którzy próbowali wykorzystać słabnięcie władzy cesarskiej w Italii, by podporządkować sobie egzarchat, od VII w. mogli liczyć na co najmniej neutralność pa-

---

i sojusznik papieża, został wypędzony z miasta w 762 r. (*Gesta Episcoporum Neapolitanorum*, wyd. G. Wa i t z, MGH, *Scriptores Rerum Langobardicarum et Italicarum*, Hannoverae 1878, cap. 41, s. 424); I. R o c h o w, op. cit., s. 112).

⁵¹ E. Z a n i n i, *La Italia*, s. 98; D. M. Miller, *The Roman Revolution*, s. 111.

⁵² E. J. M a r t i n, *A History of the Iconoclastic Controversy*, London 1930, s. 77.

⁵³ G. F a s o l i, *I Longobardi in Italia*, Bologna 1945, s. 162.

⁵⁴ Theophanes Confessor, *Chronographia*, A. M. 6221, A. M. 6224, wyd. C. de B o o r, vol. I, CSHB, t. XXVIII, Leipzig 1883, s. 408–409, s. 410 (dalej: Theoph.); *Cedreni Historiarum compendium*, wyd. I. B e k k e r, t. I, Bonnae 1838, s. 800; Anastasii Bibliothecarii *Historia ecclesiastica*, wyd. I. B e k k e r, [w:] *Theophanis Chronographia*, t. II, Bonnae 1841, s. 216; A. G a s q u e t, *Le royaume lombard ses relations avec l'Empire grec et avec le Francs*, „Revue Historique” t. XXXIII, 1887, s. 79; V. G r u m e l, *L'Annexion de l'Illyricum Oriental, de la Sicile et de Calabre au patriarcat de Constantinople*, „Recherches de Science Religieuse” t. LX, 1952, s. 192–193; W. T r e a d o l d, *The Byzantine*, s. 19. Tekst Teofanesa odnośnie skali zwiększenia podatków jest niejednoznaczny i może być różnie interpretowany. Analizy tekstu Kedrenosa i innych świadectw dokonał A. E r a (*Di una novella di Leone Isaurico e di una sua probabile applicazione in Sardegna*, „Studi Bizantini e Neellenici” t. VIII 1953, s. 324 sq [=Atti dello VIII Congresso Internazionale di Studi Bizantini, t. II]. Uczony podkreśla, że interpretacja Anastazego Bibliotekarza różni się od dosłownego przekładu tekstu Teofanesa (s. 325–326). Teofanes porównał decyzję cesarza do postępowania faraona wobec Żydów. Z kolei Kedrenos nazwał podatek wprowadzony przez cesarza pogłównym, przy czym użył męskiej formy tego słowa (κεφαλαιών).

⁵⁵ F. B u r g a r e l l a, *Cosenza*, s. 47; idem, *La chiesa greca*, s. 95–96; E. J. M a r t i n, op. cit., s. 78; R. P i r r o R o c h o, *Sicilia sacra*, t. I, Panormus 1733, s. 5–6. Za zbyt daleko idące należy natomiast uznać stwierdzenie R. Santoro, iż cesarz sankcjonował *uno stato di fatto che, nel campo religioso, datava almeno dal 535* (R. S a n t o r o, *Palermo. La corona perduta*, Palermo 1991, s. 70).

⁵⁶ A. T o y n b e e, *Constantine Porphyrogenitus and his World*, London 1973 s. 489.

pieży w starciach z Bizantyńczykami. Tak stało się w roku 726 lub 727, gdy longobardzki król Liutprand (712–744) zaatakował terytoria bizantyńskie w Italii i ofiarował papieżowi Grzegorzowi II bizantyńskie Sutri (728)⁵⁷. Fakt, że papież Grzegorz II (715–731) przyjął tę darowiznę, w Konstantynopolu uznano za zdradę. Gdy w związku z tym cesarz postanowił usunąć papieża, Exhilaratus — *dux* Neapolu, otrzymał rozkaz wsparcia egzarchy Pawła. Ich działania przeciw papieżowi zakończyły się niepowodzeniem, bowiem ludność obroniła swego biskupa⁵⁸. Exhilaratus i jego syn zostali zamordowani przez ludzi wiernych papieżowi⁵⁹.

Nie mogąc liczyć na lojalność Rawenny cesarz wykorzystał terytorium temu sycylijskiego do ładowania świeżych sił. Patrycjusz Eutyches, mianowany nowym egzarchą, wybrał drogę przez Neapol⁶⁰. Jest wysoce prawdopodobne, że w drodze do Italii siły nowego egzarchy zatrzymały się w którymś z portów sycylijskich.

Z punktu widzenia roli temu sycylijskiego decydujące były przemiany, jakie zaszły w Italii w połowie VIII w. Rosnąca presja Longobardów na egzarchat raweński doprowadziła do utraty przez Bizancjum posiadłości nad północnym Adriatykiem i sojuszu papieżstwa z Frankami. Efektem tych wydarzeń było położenie kresu istnieniu egzarchatu raweńskiego, powstanie państwa kościelnego i włączenie się do gry imperium karolińskiego o Italię.

Wydarzenia te owocowały definitywnym przeorientowaniem kierunków i interesów bizantyńskich w Italii i zmusiły Bizancjum do reorganizacji sił na tym obszarze⁶¹. Po 756 r. jedyną w miarę pewną posiadłością bizantyńską na Zachodzie była, mimo rosnącego zagrożenia arabskiego, Sycylia. W tej sytuacji Bizancjum skoncentrowało się na wzmacnianiu struktur administracyjnych, politycznych i militarnych temu⁶², który odziedziczył całą *potenza bizantina d'Italia*⁶³.

Stratedzy temu sycylijskiego przejęli zadania dotychczas realizowane przez egzarchów Rawenny i awansowali do roli jedynych w tym regionie przedstawicieli cesarzy. Ich najważniejszym zadaniem była obrona posiadłości południowoitalskich, w szczególności

⁵⁷ *Pauli Historia Langobardorum*, wyd. E. Bethmann i G. Waitz, MGH, *Scriptores Rerum Longobardicarum et Italicarum*, Hannoverae 1878, lib. VI, 49 (dalej: *Pauli HL*). O przyjaźni papieża z królem Longobardów wspomina LP, I, s. 407. Cf. także J. A. Gierowski, *Historia Włoch*, Wrocław 1985, s. 40; J. T. Halenbeck, *The Roman–Byzantine Reconciliation of 728: Genesis and Influences*, „Byzantinische Zeitschrift” t. LXXIV, 1981, s. 31–32; J. Jarnut, *Storia dei Longobardi*, przeł. S. Morganti, Torino 2002, s. 89; D. M. Miller, *The Roman Revolution*, s. 102. Dla papieża najważniejsza była obrona Rzymu. Zdolał przekonać króla Longobardów do odstąpienia od ataku na Wieczne Miasto. Wkrótce dobre stosunki papieżstwa z Liutprandem skończyły się, a papież zaczął poszukiwać porozumienia z książętami longobardzkimi z południa (J. A. Gierowski, op. cit., s. 40).

⁵⁸ LP, I, s. 403–404. Egzarcha Paweł zginął w czasie walk stronnictw, zaś jego następcą, Eutyches, nie był w stanie wykonać rozkazów cesarskich, by zabić papieża (D. M. Miller, *The Roman Revolution*, s. 103).

⁵⁹ LP, I, s. 405. A. Gasquet (op. cit., s. 76) podkreśla w związku z tym, że Neapol wcale nie był w pełni wierny cesarstwu. Jednak z *Liber pontificalis* wynika jednoznacznie, że Exhilaratusa zabili Rzymianie.

⁶⁰ R. Cessi, *La crisi dell'esarato agli inizi dell'iconoclastia*, „Atti del Reale Istituto Veneto delle Scienze Lettere ed Arti” t. XCIII, 1933–1934, s. 1679–1680; F. Luzzati–Lagana, op. cit., s. 108; V. Grumel, op. cit., s. 197; I. Rochow, op. cit., s. 214. Warto zwrócić uwagę na stanowisko Neapolu w tym sporze. F. Luzzati–Lagana (op. cit., s. 103, 107–108, przyp. 31) tłumaczy je tym, iż jego mieszkańcy i władze nie były zainteresowane zerwaniem związków z Bizancjum, którego wsparcia potrzebowali choćby w walce z Longobardami.

⁶¹ E. Zanini, op. cit., s. 96.

⁶² F. Maurici, *Castelli medievali in Sicilia. Dai Bizantini ai Normani*, Palermo 1987, s. 18.

⁶³ F. Giunta, *Caratteri*, s. 107–108.

w obliczu zagrożenia muzułmańskiego⁶⁴. Jednak stopniowo w ich rękach zaczęły się skupiać nici dyplomatycznych działań wobec całego Zachodu. Cesarstwo, zagrożone na innych frontach, zleciło im prowadzenie polityki wobec Longobardów, papieżstwa i Franków⁶⁵. Strategom przypadło w udziale mediowanie między Wschodem bizantyńskim i Zachodem karolińskim⁶⁶. *So long as a governor [Sycylii — TW], disposing of the gold coins struck in substantial quantities in Syracuse, could maintain armed forces, manipulate mainland notables, and dabble in affairs at Rome, his master's shadow continued to fall across Christian courts south of the Alps*⁶⁷, napisał Jonathan S h e p a r d.

Wśród problemów, wokół których koncentrowała się wówczas dyplomacja bizantyńska, na plan pierwszy wysuwała się walka z Longobardami, a potem także Frankami, o Italię. Niemal natychmiast po utracie egzarchatu Bizancjum zaczęło poszukiwać możliwości przywrócenia tu swej zwierzchności. Już za cesarza Konstantyna V pojawił się pomysł militarnej operacji zarówno przeciw Longobardom, jak i przeciw Rzymowi. Bazą dla niej mogły być jedynie obszary temu sycylijskiego w południowej Italii, zaś warunkiem powodzenia takich działań był udział floty sycylijskiej⁶⁸. Ostatecznie jednak Konstantyn V zrezygnował z działań wojennych przeciw Longobardom. Ilse R o c h o w upatruje powodów tej decyzji w fakcie, że cesarz miał do dyspozycji na tym terenie jedynie siły temu sycylijskiego⁶⁹, które były niewystarczające. Dodać do tego trzeba, że w obliczu coraz częstszych *razzia* muzułmańskich na wyspę nie było możliwe przerzucenie wszystkich oddziałów temowych do Italii.

W sytuacji braku sił dla rozstrzygnięcia militarnego Bizantyńczykom pozostało odwołanie się do metod dyplomatycznych. Cesarstwu sprzyjał fakt, że księstwa Spoleto i Beneventu były zainteresowane zachowaniem swej niemal całkowitej autonomii względem królestwa longobardzkiego⁷⁰. Starając się wykorzystać tę sytuację nawiązano rozmowy z Dezyderiuszem, królem Longobardów, zabiegającym o pomoc przeciw Liutprandowi, księciu Beneventu⁷¹. W zamian Bizancjum liczyło na wsparcie w działaniach przeciwko Rzymowi. Jerzy, poseł Konstantyna V, przybył do Neapolu (757) i wynegocjował porozumienie z Longobardem⁷². Narodził się pomysł zablokowania Rawenny od łądu i morza

⁶⁴ J. Ferluga, *L'Italia*, s. 180.

⁶⁵ F. Giunta, *Caratteri*, s. 108.

⁶⁶ F. Giunta, *Bizantini e Bizantinismo nella Sicilia normana*, Palermo 1974, s. 9.

⁶⁷ J. Shepard, *Byzantine relations with the outside world in the ninth century: an introduction*, [w:] *Byzantium in the Ninth Century: Dead or Alive*, wyd. L. Brubaker, London 1998, s. 171.

⁶⁸ D. M. Miller, *Byzantine-Papal Relations during the Pontificate of Paul I*, „Byzantinische Zeitschrift” t. LXVIII, 1975, s. 36.

⁶⁹ I. Rochow, op. cit., s. 109.

⁷⁰ G. Fasoli, *Carlo Magno e l'Italia*, t. I, Bologna 1968, s. 26; eadem, *I Longobardi in Italia*, Bologna 1945, s. 160.

⁷¹ *Cod. Carol.*, Ep. 17, s. 515 (wsparcia udzielać miała flota: *dromonorum Siciliae stolum in Otorantina civitate dirigatur*).

⁷² S. Gasparri, *I Duchi Longobardi*, Roma 1978, s. 97; F. Hirsch, *Il ducato beneventano sino alla caduta del regno longobardo*, przeł. M. Schipa, Roma-Torino-Napoli 1890, s. 107-108; D. M. Miller, *Byzantine-Papal Relations*, s. 53. Potem poseł udał się także do Rzymu (*Cod. Carol. Ep. 25, 529*, Jerzy tytułowany jest tu: *imperialis a secretis*); M.-F. Auzèpy, *Le contexte*, [w:] *La vie d'Etienne le Jeune par Etienne le diacre*, wyd. M. F. Auzèpy, Birmingham 1997, s. 26, przyp. 25), a następnie (758 r.) na dwór Pepina, gdzie zastąpił silentiariosa Jana

(Longobardowie i Grecy) z równoczesnym użyciem floty sycylijskiej w celu opanowania Otranto, należącego wówczas do księstwa Benewentu⁷³. Dezyderiusz gotów był przekazać je Bizancjum⁷⁴. Na mocy układu możliwy był także atak niewielkich sił bizantyńskich na Rzym (może z Sycylii)⁷⁵. Wynegocjowane porozumienie wprowadzono w życie i w następnym roku Bizantyńczycy u boku Dezyderiusza wystąpili przeciw księciu Benewentu⁷⁶. Papież Paweł I (757–767) donosił Pepinowi Krótkiemu, że flota z Sycylii pod wodzą tamtejszego stratega kieruje się na Otranto⁷⁷. Następnie siły pod dowództwem patrycjusza Eutychesa przeprowadziły atak na posiadłości papieskie⁷⁸. Równocześnie cesarstwo wzmocniło swe siły morskie na Morzu Tyrreńskim, co miało zasadnicze znaczenie dla polityki bizantyńskiej w tym regionie⁷⁹.

Niedługo potem miała miejsce kolejna operacja floty sycylijskiej w Italii. Około 760 lub 764 r. *stolus Siciliensis* wspierany przez inne siły morskie cesarstwa dokonał demonstracji na zachodnich wodach⁸⁰. Papież dowiedział się, że 300 statków pod wodzą sześciu patrycjuszów wypłynęło z Konstantynopola i po połączeniu się z flotą sycylijską skierowało się ku Rzymowi⁸¹. Wobec wrogości Bizancjum papież starał się zapewnić sobie poparcie Franków⁸². Alarmował Pepina, że Grecy niepokoją każdego dnia Rawennę⁸³.

Interwencje Karola Wielkiego na Półwyspie Apenińskim doprowadziły do likwidacji dotychczasowego przeciwnika cesarstwa w postaci królestwa longobardzkiego. Równocześnie jednak władca Franków stanął na drodze bizantyńskim planom odzyskania Italii⁸⁴. Karol, który miał być przeciwwagą dla Longobardów, stał się sąsiadem i rywalem cesarstwa. Chociaż, wbrew nadziejom papieża, nie był skłonny popierać w pełni jego aspiracji

(M. Beaumont, *Le pontificat de Paul Ier (757–767)*, „Mélanges d'Archéologie et d'Histoire” XLVII, 1930, s. 20; F. Hirsch, op. cit., s. 106).

⁷³ A. Gasquet, op. cit., s. 88.

⁷⁴ *Cod. Carol.* Ep. 17, s. 515; M.–F. Auzèpy, op. cit., s. 26, przyp. 25; M. Beaumont, op. cit., s. 20; S. Gasparri, *I Duchi*, s. 97. D. M. Miller (*Papal–Lombard Relations during the Pontificate of Pope Paul I*, „Catholic Historical Review” t. LV, 1969, s. 568) datuje porozumienie bizantyńsko–longobardzkie na rok 759.

⁷⁵ D. M. Miller, *Byzantine–Papal Relations*, s. 53.

⁷⁶ J. Gay, *L'Italie*, s. 14.

⁷⁷ *Cod. Carol. Ep.* 17, 515; M.–F. Auzèpy, op. cit., s. 26, przyp. 25; V. von Falkenhausen, op. cit., s. 6.

⁷⁸ M. Beaumont, op. cit., s. 20. To Dezyderiusz wezwał na pomoc flotę bizantyńską w 758 r.

⁷⁹ W 760 r. ogromna flota bizantyńska pojawiła się w niewiadomym celu na Morzu Tyrreńskim. Cf. *Cod. Carol.*, Ep. 17 i 20, s. 515 i 521; E. Eickhoff, *Seekrieg*, s. 47; D. M. Miller, *Byzantine–Papal Relations*, s. 57.

⁸⁰ *Cod. Carol.*, Ep. 20, s. 521; I. Rochow, op. cit., s. 115. Niegdyś negowano informacje podane przez papieża. Obecnie nadaje się im większe znaczenie. V. von Falkenhausen uważa działania bizantyńskie za demonstrację siły. E. Eickhoff idzie dalej, pisząc o operacji „czyszczenia” zachodnich wód (cf. E. Eickhoff, *Seekrieg*, s. 47).

⁸¹ *Cod. Carol.*, Ep. 20, s. 521; M.–F. Auzèpy, op. cit., s. 26, przyp. 25; M. Beaumont, op. cit., s. 20; A. Gasquet, op. cit., s. 88; I. Rochow, op. cit., s. 115; E. Eickhoff, *Seekrieg*, s. 47. Wg M. Beaumonta (loc. cit.), celem ataku owej floty miało być państwo Franków.

⁸² M. Beaumont, op. cit., s. 21–23.

⁸³ Ibidem, s. 20; D. M. Miller, *Papal–Lombard Relations*, s. 371.

⁸⁴ Ch. Diehl, G. Marçais, *Le monde oriental de 395 à 1081*, Paris 1944 [= Histoire générale, t. III], s. 277; M. Beaumont, op. cit., s. 20.

i angażować się w bezpośrednie zwanie z cesarstwem i księstwem Benewentu⁸⁵, w Konstantynopolu nie lekceważono zagrożenia, a nawet je przeceniano. Do stolicy cesarstwa dotarły pogłoski, że Karol Wielki planuje atak na Sycylię⁸⁶.

Bizancjum, zmuszone do obrony swych pozycji w Italii przeciw nowemu przeciwnikowi, po raz kolejny odwołało się do zasady *divide et impera*. Sprzyjały mu obawy książąt longobardzkich przed ekspansją Franków. Właśnie z tego powodu książęta Benewentu poszukiwali sojuszu z cesarstwem, chociaż czynili to niekonsekwentnie, często miotając się między dwoma siłami⁸⁷. Ponadto po upadku królestwa longobardzkiego władcy Benewentu i Salerno rywalizowali o przejęcie jego dziedzictwa. Z tej przyczyny księstwa prowadziły niezależną politykę i były *disposti ad intendersi con i Bizantini e con S. Sede*⁸⁸. Choć trudno podzielić opinię Anety Pieniędzy-Skrzypczak, że celem polityki cesarstwa było utrzymanie stanu permanentnej wojny między państewkami longobardzkimi⁸⁹, jest faktem, że w Bizancjum dostrzeżono szansę w walkach pomiędzy nimi i w ich rywalizacji z Frankami.

Spośród książąt longobardzkich najbardziej niechętnie wobec nowego pana Italii odniósł się Arichis II, duks Benewentu (758–787)⁹⁰. Mimo napięć w stosunkach z Bizantyńczykami pozostawał on w bliskich kontaktach ze strategiem Sycylii i z zarządcami miast na wybrzeżu, które pozostawały pod kontrolą bizantyńską. Obawiał się nie tylko Karola Wielkiego, ale pragnął też ograniczenia ekspansji terytorialnej państwa kościelnego. Dlatego zwrócił się ku cesarstwu i podjął rokowania z patrycjuszem Sycylii oraz z władcami Gaety, Neapolu, Terraciny i Amalfi⁹¹. W 778 r. bizantyński urzędnik przybył do

⁸⁵ Jednym z powodów mogła być obawa, że bawarski władca Tassillon III może być potencjalnym sojusznikiem Arichisa i Bizancjum w walce o Italię. Karol zdołał to uniemożliwić (O. Bertolini, *Carlomagno e Benevento*, [w:] *Karl der Grosse. Lebenwerk und Nachleben*, t. I, *Persönlichkeit und Geschichte*, wyd. H. Beumann, Düsseldorf 1965, s. 625, 655).

⁸⁶ Theoph., A. M. 6293, s. 475 (Karol miał odstąpić od swego planu na rzecz ślubu z Ireną); P. Eniavis, *The Reign of the Byzantine Emperor Nicephorus I (A. D. 802–811)*, Athens 1987, s. 35, cf. przyp. 53. Z kolei Gotfryd z Witerbo pisze o planach ataku na Bizancjum (*Gotfredi Viterbiensis Pantheon*, wyd. G. Waitz, MGH Scriptores (dalej: MGH SS), t. XXII, Hannoverae 1872 [=Stuttgart–N. York 1963], s. 219 (dalej: *Gotfredi Pantheon*). Ten atak to raczej plotka (P. Spiek, *Kaiser Konstantin VI*, München 1978, s. 331), ale najwidoczniej informacje o planach morskiej wyprawy dotarły do Konstantynopola i wzbudziły tam niepokój. To, że w Konstantynopolu wierzono w realność takiego ataku, przeceniając zagrożenie (E. Kisslinger, *Regionalsgeschichte*, s. 124), dowodzi w opinii J. Sheparda (op. cit., s. 171), że zdawano sobie sprawę, z tego, jakie korzyści daje posiadanie Sycylii. R.–J. Lillie (*Byzanz unter Eirene und Konstantin VI*, Frankfurt am Main 1996, s. 286) mówi o radości w Bizancjum, że Karol nie próbował podporządkować sobie południowej Italii i Sycylii. Cf. także J. A. Arvites, *Constantinople and the Coronation of Charles*, „The Greek Orthodox Theological Review” t. XX, 1975, s. 56–57; A. Christophilopoulou, *Byzantine History*, t. II, 610–867, Amsterdam 1993, s. 140.

⁸⁷ J. Ferluga, *Italia*, s. 181.

⁸⁸ G. Fasoli, *Carlo Magno*, s. 26.

⁸⁹ A. Pieniędzy-Skrzypczak, *Ad imitationem eius quaedam instituere providimus capitula. Działalność prawodawcza a kształtowanie się wizerunku władcy w księstwie Benewentu w VIII–IX w.*, [w:] *Monarchia w średniowieczu — władza nad ludźmi, władza nad terytorium*, red. J. Pysia, A. Pieniędzy-Skrzypczak, M. R. Pauk, Warszawa–Kraków 2002, s. 75.

⁹⁰ Żoną Arichisa była córka Dezyderiusza, ostatniego króla Longobardów (B. M. Kretz, *Before the Normans*, Philadelphia 1992, s. 5), co pozwoliło mu aspirować do schedy po królestwie.

⁹¹ P. Bertolini, *Studi per la cronologia dei Principi Langobardi di Benevento: da Grimoaldo I a Sicardo (787–839)*, „Bullettino dell’Istituto per il Medio Evo e Archivio Muratoriano” t. LXXX, 1968, s. 25. W opinii te-

Gaety⁹², zaś posłowie Benewentu spotkali się z innymi Longobardami w Spoleto⁹³. Papież Hadrian (772–795) został poinformowany przez pewnego mnicha, że Arichis zaproponował cesarzowi bizantyńskiemu sojusz⁹⁴.

Do jego zawarcia przyczyniło się samo papieństwo zajmując Terracinę, stanowiącą część ducatu Neapolu (778)⁹⁵. Od Neapolitańczyków papież Hadrian zażądał zakładników (777) i obiecywał ich uwolnić, jeśli uzyskają od patrycjusza Sycylii zgodę na zwrot *patrimoniów* papieskich na terenie Neapolu i Gaety⁹⁶. Oba miasta obiecały zwrócić się w tej sprawie do stratega⁹⁷. Możliwe, że była to gra na zwłokę, ponieważ patrycjusz zdążył już wrócić z Gaety na Sycylię. Stolica Apostolska znajdowała się wówczas (778) w otwartym konflikcie z siłami sycylijskimi, które uczestniczyły w pomocy dla Gaety, najdalej na północ wysuniętej bazy bizantyńskiej, przeciw papieżowi⁹⁸.

Celem rokowań bizantyńsko–longobardzkich miał być, według informacji pozyskanych przez papieża, wspólny atak na Państwo Kościelne. Porozumienie z Arichisem zostało zapewne zawarte i w 778 r. strateg temu sycylijskiego otrzymał polecenie przyłączenia posiadłości karolińskich w Italii. Tym samym bizantyńscy zarządcy Sycylii zostali zmuszeni do militarnego zaangażowania się w grę polityczną z udziałem Karola Wielkiego⁹⁹. Jednak planowana wyprawa nie doszła wówczas do skutku¹⁰⁰.

Odpowiedzią na ofensywę monarchii frankijskiej na obszarze Italii były ze strony Bizancjum nie tylko operacje o charakterze wojskowym, ale i działania na polu dyplomacji. Szczególna intensyfikacja stosunków Bizancjum z państwem frankijskim nastąpiła za rządów Ireny, która chciała bronić praw Bizancjum do Italii przeciw Karolowi Wielkiemu. Gdy zdecydowała się nawiązać kontakt z władcą frankijskim, patrycjusz Sycylii otrzymał zadanie przygotowania terenu¹⁰¹.

Możliwe, chociaż mało prawdopodobne, że nawiązanie przez cesarzową bliższych stosunków z monarchią karolińską było ubocznym efektem buntu Elpidiusza, stratega Sycylii

---

go uczonego wykorzystał moment, gdy akurat zakończyły się niepowodzeniem długotrwałe negocjacje w sprawie małżeństwa Konstantyna VI z Rotrudą (O. Bertolini, *Longobardi e Bizantini nell'Italia meridionale*, Spoleto 1959, s. 105 [=Settimane, 1956]. Cf. także P. Classen, *Karl der Grosse, das Papsttum und Byzanz. Die Begründung des Karolingischen Kaisertums*, Sigmarinen 1985, s. 27.

⁹² *Cod. Carol., Ep.* 61, s. 588 (strateg miał wówczas przygotowywać atak na Państwo Kościelne). Cf. O. Bertolini, *Carlomagno*, s. 620; S. Gasparri, *I Duchi*, s. 99.

⁹³ J. Gay, *L'Italie*, s. 34; M. Schipa, *Il ducato di Napoli*, s. 386.

⁹⁴ R. Poupardin, *Études sur l'histoire des principautés lombards de l'Italie méridionale et leurs rapports avec l'Empire franc*, t. II, *Charlemagne et la principauté lombarde*, „Moyen Âge” II série 10 [19], 1906, s. 261.

⁹⁵ P. Classen, op. cit., s. 27; S. Gasparri, *I Duchi*, s. 99.

⁹⁶ M. Schipa, *Il ducato di Napoli*, s. 383, 588. Papież proponował oddania właśnie zajętej Terraciny w zamian za zwrot dóbr Kościoła (O. Bertolini, *Carlomagno*, s. 621).

⁹⁷ *Cod. Carol.*, 64, s. 591; O. Bertolini, *Carlomagno*, s. 622.

⁹⁸ *Cod. Carol.*, 61, s. 588; V. von Falkenhause, op. cit., s. 6; J. Ferluga, *L'Italia*, s. 180; B. Pace, *I Barbari e i Bizantini in Sicilia (1)*, „Archivio Storico Siciliano” t. XXXV, 1910, s. 317.

⁹⁹ B. Pace, *I Barbari (1)*, s. 317.

¹⁰⁰ F. Giunta, *Caratteri*, s. 108.

¹⁰¹ Idem, *Bizantini*, s. 9.

(781–782)¹⁰². W 781 r. Karol spotkał się w Rzymie z posłami bizantyńskimi. Rozmowy dotyczyły między innymi małżeństwa Rotrudy, córki Karola z Konstantynem VI, synem Ireny. James Arvites sądzi, że planowany mariaż miał na celu uniemożliwienie interwencji Franków na Sycylii w toku trwającej tam rewolty¹⁰³. Poselstwo cesarzowej Ireny powróciło z Galii we wrześniu 781 r., po 3–4 miesiącach drogi, z zawartym porozumieniem¹⁰⁴. Oznaczało ono przekreślenie sojuszu Benewentu z cesarstwem (781), co uznać można za sukces Karola¹⁰⁵. Następne lata pokazały jednak, że nie było woli dotrzymania podjętych zobowiązań.

W 786 r. król Franków ponownie ruszył do Italii. Podobnie jak w roku 781, miał nadzieję spotkać się tam z poselstwem bizantyńskim¹⁰⁶. Ponownie podjęto negocjacje, które wlokły się przez następne lata. Zaręczyny Rotrudy z Konstantynem VI zerwano ostatecznie w 790 r. z inicjatywy Ireny. Co ciekawe, wśród przyczyn wymienia się obawy przed zagrożeniem Sycylii przez Franków i rywalizację na terenie Benewentu¹⁰⁷.

Wkrótce po zerwaniu negocjacji nastąpił otwarty konflikt militarny. Początkowo Karol zrećnie wygrywał kartę benewencką, ale wymknęła mu się ona z rąk po 788 r.¹⁰⁸, gdy odrodziły się plany sojuszu Bizancjum z Arichisem. Książę Benewentu, zaniepokojony negocjacjami frankijsko–bizantyńskimi, obawiał się układu skierowanego przeciw swemu państwu i inwazji na jego terytorium, zatem schronił się w Salerno. Nie tracił jednak nadziei na przeciągnięcie Bizantyńczyków na swoją stronę i wysłał w tym celu poselstwo do Konstantynopola¹⁰⁹. Zaproponował cesarzowi, że uzna jego zwierzchność w zamian za tytuł patrycjusza, dukat Neapolu oraz pomoc zbrojną przeciw Karolowi Wielkiemu¹¹⁰, który najechał terytorium Benewentu mimo zapewnień Arichisa, że pragnie zachowania poko-

¹⁰² R.–J. Lili e, op. cit., s. 195. Z opinią tą nie zgadza się P. S p e c k (op. cit., s. 517, p. 144), który zwraca uwagę, że po stłumieniu rebelii Elpidiusz szukał schronienia u Arabów, nie zaś u Franków, zatem nie było sojuszu uzurpatora z Frankami.

¹⁰³ J. A. Arvites, op. cit., s. 54.

¹⁰⁴ R.–J. Lili e, op. cit., s. 195. Tak długi czas podróży mógł być spowodowany zablokowaniem tradycyjnych dróg z powodu buntu Elpidiusza (ibidem).

¹⁰⁵ O. Bertolini, *Carlomagno*, s. 625

¹⁰⁶ *Annales Q. D. Einhardi*, MGH SS, Rerum Germanicarum in usum scholarum, t. VI, Hannoverae 1895 [=1950], ad a. 786, s. 73 [= MGH SS I, s. 169] (dalej: *Einhardi, Annales*); O. Bertolini, *Carlomagno*, s. 625 i 633. W opinii Ottorino Bertoliniego w 788 r. Karol wyeliminował papieństwo z roli równoprawnego uczestnika rozgrywki z Bizancjum i odtąd obie strony porozumiewały się bezpośrednio (O. Bertolini, *Carlomagno*, s. 652, 655, 659).

¹⁰⁷ J. Herri n, *Constantinople, Rome and the Franks in the Seventh and Eighth Centuries*, [w:] *Byzantine Diplomacy. Papers from the Twenty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990*, wyd. J. Sheppard, S. Franklin, London 1992, s. 103. W opinii K. B o n i s a (Μπόνις Κωνσταντίνος Γ., Αι Ελληνοκαὶ κοινότητες τῆς Μεσημβρινηῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας [787–843], [w:] *La Chiesa greca in Italia dall'VIII al. XVI secolo*, t. I, Padova 1972 [=Italia sacra, 20], s. 156–157) Bizancjum straciło tym samym szansę uregulowania stosunków z Zachodem.

¹⁰⁸ O. Bertolini podkreśla, że dla Karola problem Benewentu nie był nigdy najważniejszy (idem, *Carlomagno*, s. 661).

¹⁰⁹ Szerzej na ten temat idem, *Carlomagno*, s. 633–636.

¹¹⁰ *Cod. Carol.*, Ep. 83, s. 617 („*Arichis dux suus apud imperatorem — — emisit missos, petens auxilium et honorem patriciatu una cum ducatu Neapolitanu sub integritate*”); R. P o u p a r d i n, op. cit., s. 261.

ju¹¹¹. W tej sytuacji Karol zgodził się na układ z Arichisem, biorąc za zakładnika jego syna Grimoalda i godząc się na trybut¹¹². Oznaczało to formalne podporządkowanie Benewentu Karolowi, ale jego książe nie przerwał negocjacji z cesarstwem.

Chociaż w Konstantynopolu zdawano sobie sprawę, że Arichis prowadzi własną grę, Irena w imieniu syna przyjęła postawione warunki¹¹³. Postanowiono wysłać (787 lub 788 r.) stratega Sycylii Teodora (tytułowanego tu διοικητής, czyli *diucitin*, albo *dispositor Siciliae*) w towarzystwie dwu spathariosów do Italii z darami dla księcia¹¹⁴. Strateg przywoził nadanie mu także godności patrycjusza¹¹⁵. Gdy jednak posłowie wylądowali na wybrzeżach Lukanii, nie żyli już zarówno Arichis, jak i jego najstarszy syn, Romuald, zaś na terytorium Benewentu przebywała misja frankijska z Attonem na czele¹¹⁶. Przybycie tej ostatniej wiąże się z faktem, że na wieść o powstaniu koalicji papież Hadrian zwrócił się do Karola Wielkiego o interwencję¹¹⁷. Wdowa po Arichisie, Adelperga, poleciła poselstwu bizantyńskiemu pozostać w Agropoli dopóki w Salerno przebywał Atton. Następnie przyjęła je uroczyste w Salerno (788), a potem, gdy posłowie w imieniu cesarza zapewnili, że uznają sukcesję Grimoalda, drugiego z synów Arichisa, z honorową eskortą wysłała je do Neapolu¹¹⁸. Ku rozczarowaniu Bizantyńczyków Grimoald (788–806) zerwał z linią polityczną ojca i sprzymierzył się z władcą Franków¹¹⁹.

¹¹¹ *Annales Tiliari, pars altera*, MGH SS, t. I, Hannoverae 1826, ad a. 787 (788), s. 221; *Chronicon Salernitanum*, wyd. G. H. Pertz, MGH SS, t. III, Hannoverae 1838 [=Leipzig 1925], cap. 10–12, s. 477–480; P. Bertolini, *Studi per la cronologia dei Principi Langobardi di Benevento: da Grimoaldo I a Sicardo (787–839)*, „Bullettino dell'Istituto per il Medio Evo e Archivio Muratoriano” t. LXXX, 1968, s. 26–27; S. Gasparri, *I Duchi*, s. 99. Sojusznikiem Karola w działaniach przeciwko koalicji bizantyńsko-benewenckiej było księstwo Spoleto (S. Gasparri, *Il ducato di Spoleto. Istituzioni, poteri, gruppi dominanti*, [w:] *Atti del 9 Congresso Internazionale di Studi sull'Alto Medioevo*, t. I, Spoleto 1983, s. 114).

¹¹² *Chronicon Salernitanum*, cap. 13, s. 480; Erchempert, cap. 4; B. M. Kretz, op. cit., s. 6.

¹¹³ O. Bertolini, *Carlomagno*, s. 621; M. Schipa, *Il ducato di Napoli*, s. 388–389.

¹¹⁴ *Cod. Carol.*, 82, s. 616; Ep. 83, s. 617 (tu szef delegacji bizantyńskiej nazywany jest *diucitin Siciliae*); Einhard, *Annales*, ad a. 788, s. 83 (*Constantinus imperator — Theodorum patricium, Siciliae praefectum cum aliis ducibus suis fines Beneventanorum vastare iussit* [= ad a. 789, MGH SS, t. I, s. 175]; Theoph. A. M. 6281, s. 464; M. Schipa, *Il ducato di Napoli*, s. 388–389; R. Poupardin, op. cit., s. 261–262. Wg Teofanesa miała to być zemsta Ireny za nieudane negocjacje w sprawie małżeństwa Konstantyna VI z Rotrudą.

¹¹⁵ F. Dölger, op. cit., no 348, s. 43; *Cod. Carol.*, 82, s. 616.

¹¹⁶ Obaj zmarli latem 787 r. *Cod. Carol.*, 82, s. 615; *Annales Beneventani*, wyd. G. H. Pertz, MGH SS, t. III, Hannoverae 1838 [=Leipzig 1925], ad a. 787, s. 173; *Chronicon Salernitanum*, cap. 17, s. 481; cap. 20, s. 483; cap. 21, s. 483; *Erchemperti Historia Langobardorum*, wyd. G. H. Pertz, MGH, SS, t. III, Hannoverae 1838 [=Leipzig 1925], cap. 4, s. 106 (dalej: Erchempert); O. Bertolini, *Carlomagno*, s. 662–663; P. Bertolini, *Studi*, s. 29–31; W. Treadgold, *The Byzantine Revival 780–842*, Stanford 1988, s. 90. Krótco przed śmiercią władca longobardzki wysłał posłów do Konstantynopola (787) w sprawie małżeństwa swego syna, Romualda z Bizantynką. Sam już miał małżonkę, Adalpergę.

¹¹⁷ O. Bertolini, *Carlomagno*, s. 621.

¹¹⁸ *Cod. Carol.*, 82, s. 616; O. Bertolini, *Longobardi*, s. 107; M. Schipa, *Il ducato di Napoli*, s. 389. Mieli tam czekać, aż Karol Wielki nie wypowie się w sprawie Grimoalda.

¹¹⁹ S. Gasparri, *L'Italia meridionale contesa tra bizantini, longobardi, franchi, saraceni*, [w:] *Storia della società italiana*, ed. G. Cherubini et alii, t. V, *L'Italia dell'Alto Medioevo*, Milano 1984, s. 1781–1779; R. Poupardin, op. cit., s. 262–269. Po śmierci jego ojca i brata mieszkańcy Benewentu zwrócili się do Karola o jego uwolnienie i uzyskali je (Erchempert, cap. 4).

Arichis z Benewentu nie był jedyną kartą w rękach bizantyńskich. Po upadku królestwa longobardzkiego Adelchis (Adelgis), syn Dezyderiusza, ostatniego króla Longobardów, schronił się w Konstantynopolu. W listopadzie 788 r. Irena postanowiła wykorzystać go przeciw Grimoaldowi. Na bazę dla koncentracji oddziałów bizantyńskich wysłanych do Italii wybrano Kalabrię¹²⁰. Siły pod wodzą Jana (*sakellarios* i *logotheta*) oraz Teodora¹²¹, patrycjusza Sycylii, wkroczyły na księstwa Benewentu¹²². Towarzyszył im Adelchis¹²³. Tym samym doszła do skutku ekspedycja planowana na 778 r., ale zakończyła się ona katastrofą. Wojska bizantyńskie zostały rozbite przez Grimoalda z pomocą niewielkiego oddziału frankijskiego¹²⁴.

Chociaż klęska była dla cesarstwa upokarzająca, nie spowodowała dramatycznych konsekwencji, bowiem Grimoald wkrótce uznał więzy łączące go z Karolem za zbyt krępujące¹²⁵. Wykorzystując jego pragnienie zrzucenia dominacji frankijskiej cesarzowa Irena i Konstantyn VI zaofiarowali mu rękę swej powinowatej, Ewancji. Propozycja została przyjęta i małżeństwo doszło do skutku¹²⁶. Oznaczało to nowy sojusz bizantyńsko-longobardzki, wymierzony przeciwko Frankom. Od 791 r. do śmierci w 806 r. Grimoald był kar-

¹²⁰ Theoph., A. M., 6281, s. 464; *Einhardi Annales*, ad a. 788, s. 83 [= ad a. 789, MGH SSI, s. 175]; *Poetae Saxonis Annalium de gestis Caroli Magni imperatoris libri quinque*, MGH SS, t. I, Hannoverae 1826, ad a. 774, s. 230 [dalej: Poeta Saxo] (nie wymienia bizantyńskich wodzów); J. A. Arvites, op. cit., s. 55; P. Corsi, op. cit., s. 33; J. Ferluga, *L'Italia*, s. 180; J. Gay, *L'Italie*, s. 15; R. Guillard, *Les eunuques dans l'Empire byzantin*, [w:] *Recherches sur les institutions byzantines*, t. I, Berlin–Amsterdam 1957, s. 171; F. Giunta, *Bizantini*, s. 9; J. Herrin, *The Formation of Christendom*, Oxford 1987, s. 424–595. Wcześniej strateg przygotowywał tę akcję dyplomatycznie (*Cod. Carol.*, Ep. 64, s. 591–592 [= Capasso, *Monumenta*, s. 241–242]).

¹²¹ Theoph. AM 6281, s. 464; P. E. Niavis, op. cit., s. 33–34; J. Herrin, op. cit., s. 425.

¹²² O. Bertolini, *Roma e i Longobardi*, s. 108–109; R. Poupardin, op. cit., s. 269; O. Bertolini, *Carlomagno*, s. 653. W obronie terytorium benewentańskiego stanął ks. Spoleto, Hildebrand (773–788/779). Cf. *Annales Tilliani*, ad a. 788 (789), s. 221; *Einhardi Annales*, ad a. 789, s. 83 [= MGH SS I, s. 175]

¹²³ Wcześniej szukał schronienia w Konstantynopolu. *Cod. Carol.*, Ep. 80, s. 611; Theoph., A. M 6276, s. 449 i 6281, s. 464; G. Albertoni, *L'Italia Carolingia*, Roma 1997, s. 20; P. Bertolini, *Studi*, s. 25; W. Treadgold, *The Byzantine Revival*, s. 90–92.

¹²⁴ Theoph., AM 6281, s. 464. *Einhardi Annales*, ad a. 788, s. 83 [= MGH, SSI, s. 175]; Poeta Saxo, s. ad a. 774, s. 230 (nie wymienia bizantyńskich wodzów); *Annales regni Francorum qui dicitur Annales Laurissenses Maiores et Einhardi*, MGH SS Rer. Germ. in usum schol., t. VI, Hannoverae 1895 [= 1950], ad a. 788, s. 82 [= *Annales Laurissenses et Einhardi*, MGH SS, t. I, ad a. 788, s. 173–174]; *Chron. moissiacense*, s. 298–299; *Continuatio Annales Maximiani*, MGH SS, t. XIII, ad a. 788, s. 22; *Annales Sithienses*, MGH SS, t. XIII, ad a. 788, s. 36; *Chronicon Salernitanum*, cap. 29 s. 486 (epitafium Grimoalda); F. Giunta, *Bizantini*, s. 9; J. Herrin, op. cit., s. 424–425; B. M. Kreutz, op. cit., s. 7; R. Poupardin, op. cit., s. 270. Wcześniej strateg przygotowywał tę akcję dyplomatycznie (*Cod. Carol.*, Ep. 64, s. 591–2 [= Capasso, *Monumenta*, s. 241–242]). Możliwe, że Grimoald widział w akcji Adelchisa zagrożenie własnych interesów (G. Albertoni, op. cit., s. 26). Z kolei w Konstantynopolu, w chwili gdy oddziały bizantyńskie wyruszały do Italii nie zdawano sobie sprawy, że Grimoald wrócił do ojczyzny (O. Bertolini, *Carlomagno*, s. 654). W bitwie poległo 4 tys. cesarskich, 1000 dostać się do niewoli (w tym logoteta Jan, wkrótce zabity, oraz brat Tarazjosa, patriarchy Konstantynopola). Nie wiadomo, czy brał w niej udział Adelchis, jak twierdzi Sigebert z Gembloux (*Sigeberti Gemblacensis Chronographia*, wyd. D. L. C. Bethmann, MGH SS, t. VI, Hannoverae 1844, ad a. 789, s. 335). Na pewno jednak nie zginął wówczas. Cf. O. Bertolini, *Longobardi*, s. 109; idem, *Carlomagno*, s. 653–654; M. Schipa, *Il ducato di Napoli*, s. 390.

¹²⁵ O. Bertolini, *Carlomagno*, s. 655.

¹²⁶ Erchempert, cap. 5; O. Bertolini, *Carlomagno*, s. 663.

tą w rękach cesarzowej Ireny, a potem cesarza Nikefora I¹²⁷. Wprawdzie Erchempert twierdzi, że małżeństwo to nie przyniosło spodziewanych owoców¹²⁸, wiemy jednak, że na południu Italii rozpoczęły się walki Franków z Benewentem¹²⁹.

Pod koniec VIII w. Bizancjum zaprzestało angażowania się całymi siłami na Półwyspie Apenińskim¹³⁰. Wyrazem nowej linii politycznej było podjęcie negocjacji bizantyńsko-frankijskich, w których ponownie istotną rolę odgrywali stratedzy Sycylii, reprezentujący cesarza na Zachodzie¹³¹. Tak było między innymi w 797 i 799 r.¹³² W roku 797 w Akwizgranie przebywał Teoktyst, legat Niketasa¹³³, stratedga Sycylii¹³⁴. Liczne źródła zachodnie zanotowały informację o jego misji i o dostarczeniu przez niego listu od cesarza Konstantyna VI, w którego imieniu regencję sprawowała matka¹³⁵. Nie znamy szczegółów reakcji Karola, ale poseł uzyskał zwolnienie niektórych jeńców, pojmanyh po bitwie

¹²⁷ O. Bertolini, *Longobardi*, s. 109.

¹²⁸ Erchempert, cap. 5; O. Bertolini, *Carlomagno*, s. 664.

¹²⁹ O. Bertolini, *Carlomagno*, s. 665–666. Autor cytuje notę z „Kodeksu z Chieti”, do której nie udało mi się dotrzeć. Cf. też S. Gasparri, *Spoletto*, s. 117.

¹³⁰ O. Bertolini, *Longobardi*, s. 112. Autor twierdzi, że takie całkowite zaangażowanie miało miejsce tylko w odniesieniu do obszaru wenecko-istryjskiego.

¹³¹ Cf. też A. Lewis, *Naval Power and Trade in the Mediterranean A. D. 500–1100*, New Jersey 1955, s. 118.

¹³² F. Dölger, op. cit., no. 350, 354, s. 43.

¹³³ Pod rokiem 797 w *Annales Regni Francorum* czytamy: *Illuc et legatus Nicetae, qui tunc Siciliam regebat, nomine Theoctistus venit imperatoris epistolam portans* (s. 100, [= *Annales Lauriss.*, ad a. 797, s. 182]); zaś Einhard zanotował: *ze: legatumque Nicetae patricii, qui tunc Siciliam procurabat, nomine Theoctistum litteras imperatoris de Constantinopoli missas deferentem audisset, consilium iniit* (*Einhardi Annales*, ad a. 797, s. 101 [=MGH SS I, s. 183]). Niketas negocjował z Karolem Wielkim w imieniu Konstantyna VI. Cf. F. Dölger, op. cit., no. 350, s. 43; *La Vie du patrice Nicetas*, cap. 1, wyd. i tłum. D. Pappachrysanthou, [w:] eadem, *Un confesseur du second iconoclisme. La Vie du patrice Nicetas (836)*, „Travaux et Memoires” t. III, s. 324; *Menologium graecorum Basilii Porphyrogeniti imp. iussu editum*, 6 octob., Patrologia Graeca, t. CXVII, col. 94; O. Bertolini, *Carlomagno*, s. 658; R.–J. Lillie, op. cit., s. 127, p. 40; D. Pappachrysanthou, op. cit., s. 315–317. Niketas to obrońca kultu ikon, późniejszy mnich i święty. Zazwyczaj sądzi się, że przed objęciem funkcji stratedga reprezentował Irenę na Soborze Nicejskim II. Jego uczestnictwo w tym soborze kwestionuje R.–J. Lillie (loc. cit.), bo nie wspomina o nim jego *Vita* ani akta soboru. Możliwe, że Niketasa można identyfikować z Niketasem Monomachem. Ten ostatni ufundował na Sycylii kościół pod wezwaniem św. Eufemii (P. Karlín–Hayter, *A Note on Bishops, Saints and Proximity to Constantinople*, [w:] *Constantinople and its Hinterland*, wyd. C. Mango, G. Dagron, London 1995, s. 407). Niketas otrzymał nominację na stratedga w 796 r. lub na początku 797 r. (D. Pappachrysanthou, op. cit., s. 317). Dobrze administrował wyspą; był pobożny. W 799 r. nie był już stratedgiem, bo jego następcą Michał wysłał posłów do Karola (A. Salinas, op. cit., s. 417). Zachowały się dwie pieczęcie z imieniem stratedga Niketasa, lecz należące do dwu różnych osób (G. Zacos, A. Vagler, *Byzantine Lead Seals*, t. II, Basel 1972, no. 2255 i 2256, s. 1242–1243; *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks*, t. I, wyd. J. Nesbitt i N. Oikonomides, nos 5.20 i 5.21, s. 29; A. Salinas, op. cit., s. 415–416). Cf. także F. Burgarella, *Bisanzio*, s. 210; R. Guiland, *Contribution à la prosopographie byzantin. Les patrices. Du règne de Léon III Isaurien au règne de Michel II (820–829)*, „Byzantion” t. XL, 1970, s. 331; F. Winkelmann, *Byzantinische Rang und Ämterstruktur im 8. und 9. Jahrhundert*, Berlin 1988, s. 87.

¹³⁴ *Einhardi Annales*, ad a. 797, s. 101 [=MGH SS I, s. 183]; *Annales Regni Francorum*, ad a. 797, s. 100 [= *Annales Lauriss.*, ad a. 797, s. 182]; F. Guinta, *Bizantini*, s. 10; R.–J. Lillie, op. cit., s. 130, przyp. 62.

¹³⁵ *Annales Tiliiani, pars altera*, ad a. 797 (798), s. 222; *Ekkehardi Chronicon*, s. 168; *Einhardi Annales*, ad a. 797, s. 101 [=MGH SS I, s. 183]; *Annales Regni Francorum*, ad a. 797, s. 100 [= *Annales Lauriss.*, ad a. 797, s. 182]; *Annales Fuldenses. Pars prima auctore Einhardo*, MGH SS, t. I, Hannoverae 1826, ad a. 797, s. 351.

z 788 r.¹³⁶ Misja Teoktysta spełniła swoją rolę i rok później do Akwizgranu mogli przybyć posłowie cesarzowej¹³⁷. W 799 r. Daniel, przedstawiciel Michała, nowego stratega Sycylii negocjował w Padeborn zawarcie pokoju bizantyńsko–frankijskiego¹³⁸.

Podkreślić warto, że patrycjusze zarządzający Sycylią prowadzili w czasach cesarzowej Ireny także negocjacje z papieństwem¹³⁹. Po zawarciu pokoju między Bizancjum a Frankami w 799 r. strateg podpisał porozumienie ze Stolicą Apostolską; korespondował też z papieżem Leonem III¹⁴⁰.

Decyzja władcy Franków o przyjęciu korony cesarskiej z rąk papieża ponownie postawiła na ostrzu noża stosunki z Bizancjum. Dokonując koronacji papież Leon III (795–816) miał być może nadzieję, że Karol pomoże przywrócić jurysdykcję nad obszarami odebranymi papieżowi w okresie ikonoklazmu¹⁴¹. Aby tego dokonać, cesarz musiałby pokusić się nie tylko o zajęcie południowej Italii, ale i o podbój Sycylii. Karol ostatecznie jednak zrezygnował z ataku na wyspę (o ile w ogóle go planował) na rzecz rokowań z Bizancjum. W 801 r. na dwór Karola przybył wysłany przez cesarzową *spatharios* Leon¹⁴². Nie wiemy, czy i tym razem korzystano z pośrednictwa strategów Sycylii, ale jest to bardzo prawdopodobne. W odpowiedzi Karol wysłał własnych przedstawicieli do Konstantynopola¹⁴³. Obalenie cesarzowej Ireny nie wstrzymało negocjacji¹⁴⁴. Jej następcą, Nikefor I (802–811), starał się uregulować kwestie sporne z Frankami i w 803 r. wysłał poselstwo do Karola¹⁴⁵.

¹³⁶ *Einhardi Annales*, ad a. 798, s. 105 [=MGH, SS I, s. 185]; *Annales Regni Francorum*, ad a. 798, s. 104 [= *Annales Lauris.*, ad a. 798, s. 184].

¹³⁷ *Corpus bonon. B.*, s. 397–8, ad a. 803; F. Giunta, *Bizantini*, s. 10.

¹³⁸ Daniel, legat „*Michaelis patricii de Sicilia*”, *Siciliae praefecti*. Cf. *Einhardi Annales*, ad a. 799, s. 109 [=MGH SS I, s. 185]; *Annales Regni Francorum*, ad a. 799, s. 108 [= *Annales Lauris.*, ad a. 799, s. 186]; A. A. Vasiliév, *Byzance et les Arabes*, t. I, *La dynastie d'Amorium (820–867)*, wyd. H. Grégoire i M. Canard, Bruxelles 1935, s. 70; F. Winkelmann, op. cit., s. 87; Może do tego Michała należała pieczęć datowana na 750–850 (G. Zacos, A. Vagler, op. cit., t. III, no 3144, s. 1758; *Catalogue Byzantine Seals*, nr 5.20 i 5.21, s. 29; D. Pappachryssanthou, op. cit., s. 316; F. Dölger, op. cit., nr 354, s. 43; F. Giunta, *Caratteri*, s. 108; O. Bertolini, *Carlomagno*, s. 658). W tym klimacie rozdzili się plany małżeństwa Karola z Ireną. Wg Teofanesa Karol zrezygnował z ataku na Sycylię właśnie w związku z nimi (Theoph. A. M. 6293, s. 475). O wymianie poselstw między Ireną (zwaną w źródłach zachodnich *Herene*) a Karolem Wielkim cf. *Annales Fuldenses*, ad a. 798, s. 351, ad a. 802 (803), s. 223; *Annales Tiliari*, ad a. 798 (799), s. 222; *Annales Regni Francorum*, ad a. 798, s. 104 [= *Annales Lauris.*, ad a. 798, s. 184].

¹³⁹ P. Speck, op. cit., s. 144.

¹⁴⁰ J. Gay, *L'Italie*, s. 15.

¹⁴¹ A. Christophilopoulou, op. cit., s. 140; F. M. Crawford, op. cit., s. 68.

¹⁴² Dotarł na dwór Karola w 802 r. Cf. *Chronicon universale — 741 cum continuatione (Annalibus Maximianis)*, wyd. G. Waitz, MGH SS, t. XIII, Hannoverae 1881 [=Leipzig 1943], ad a. 802, s. 23; *Annales Xantenses*, MGH SS, *Rerum Germanicarum in usum scholarum*, t. XII, Hannoverae–Lipsiae 1909, s. 3; Romulad z Salerno, *Chronicon Romualdi Salernitani* (A. M. 130–A. C. 1178), wyd. C. A. Garufi, *Rerum Italicarum Scriptores*, t. VII, p. 1, fasc. 1, s. 155; P. Classen, op. cit., s. 84.

¹⁴³ P. Classen, op. cit., s. 84

¹⁴⁴ *Romualdi Chronicon*, s. 155; O. Bertolini, *Carlomagno*, s. 658–9. Nikefor wysłał własnych posłów wraz z powracającym do kraju poselstwem frankijskim. Wieźli propozycję pokoju (*Annales Regni Francorum*, ad a. 803, s. 118). Cf. listy Karola do Nikefora i Michała (*Caroli Magni Ep.* XX, col. 929–931 i XXI, col. 931–932).

¹⁴⁵ *Chronicon univ. 741*, ad a. 803, s. 23.

Uzgodniono projekt traktatu pokojowego, ale przez wiele lat nie było możliwe jego podpisanie. W trakcie trwania powyższych negocjacji Pepin, władający Italią z ramienia Karola Wielkiego, poprowadził cztery ekspedycje na terytorium Benewentu (do 802 r.)¹⁴⁶. Starał się unicestwić sojusz bizantyńsko–longobardzki, który pozwalał cesarstwu wywierać presję na Franków i usiłował nie dopuścić, by na Adriatyku pojawiła się flota bizantyńska przychodząca z pomocą Grimoaldowi¹⁴⁷.

W 805 r. Karol potwierdził swą zwierzchność nad obszarami Wenecji i Dalmacji, na co cesarstwo zareagowało wysłaniem na Adriatyk floty pod wodzą patrycjusza Niketasa (806)¹⁴⁸. Walki na Adriatyku trwały do 809 r., z krótkim rozejmem w roku 807. W 810 r. wznowiono rokowania, zakończone pokojem w końcu 811 lub styczniu 812 r.¹⁴⁹ Na jego mocy przy Bizancjum pozostać miały: Wenecja, część Dalmacji, Neapol, Kalabria i Sycylia¹⁵⁰. Tym samym zasięg terytorialny temu sycylijskiego pozostał w zasadzie nienaruszony. Zawarcie wspomnianego traktatu miało i ten skutek, że zwierzchność Karola Wielkiego uznał Grimoald II, książę Benewentu, dotąd sojusznik Bizancjum¹⁵¹.

Cesarstwo *had possessed in Sicily a kind of unsincable operational base yielding wide-ranging influence in Latin Christendom*, napisał Jonathan Shepard¹⁵². Jednak inwazja arabska na Sycylię (827) spowodowała, że począwszy od lat trzydziestych IX w. strateg Sycylii zmuszony był zaprzestać aktywnego uczestnictwa w grze politycznej w regionie. Jedną z konsekwencji mogło być ochłodzenie stosunków Benewentu z Bizancjum, na które zwraca uwagę Vera von Falkenhause¹⁵³. Wykorzystanie rozpadu księstwa Benewentu w 849 r. na dwa organizmy polityczne z centrami w Salerno i Benewencie¹⁵⁴, a następnie wydzielenie się dodatkowo gastaldatu Kapui¹⁵⁵ przyniosło Bizancjum korzyści, ale ich praktyczne wykorzystanie nie pozostawało już w gestii strategów sycylijskich.

¹⁴⁶ O. Bertolini, *Longobardi*, s. 110–111.

¹⁴⁷ O. Bertolini, *Carlomagno*, s. 662.

¹⁴⁸ *Annales Regni Francorum*, ad a. 806, s. 122 [=Einhardi Annales, ad a. 806, MGH,SS I, s. 194].

¹⁴⁹ *Chronicon univ. 741*, ad a. 810–811, s. 24; *Annales Xantenses*, s. 4; *Annales Regni Francorum* ad a. 810, s. 132,133; a. 812, s. 136 [=Einhardi Annales, ad a. 810, 812, MGH SS, t. I, s. 198,]; O. Bertolini, *Carlomagno*, s. 665; P. J. Alexander, *The Patriarch Nicephorus of Constantinople*, Oxford 1958, s. 108–110. Na uwagę zasługuje fakt, że na czele poselstwa karolińskiego stał Syryjczyk Leon, który w 801 r. uciekł z Sycylii do Karola i został u niego do 811 r. (J. A. Rvites, op. cit., s. 56; R.–J. Lillie, op. cit., s. 126, p. 29). Legatem Nikefora był *spatharios* Arsafiusz. W 810 r. pojawił się w Akiwzgranie. Cf. *Annales Regni Francorum*, ad a. 810 i 811, s. 133 [=Einhardi Annales, ad a. 810–811, MGH SS I, s. 198]; F. Dölger, op. cit., I, 371, s. 46. Autor *Annales Regni Francorum* odnotował w tym samym czasie ucieczkę grupy znaczących osób z Sycylii, być może z powodu zagrożenia arabskiego. Mógł się o tym dowiedzieć od delegacji cesarza, jeśli po drodze odwiedziła ona wyspę.

¹⁵⁰ Ch. Diehl, G. Marçais, op. cit., s. 293–294; O. Bertolini, *Carlomagno*, s. 665, 669.

¹⁵¹ O. Bertolini, *Longobardi*, s. 110.

¹⁵² J. Shepard, op. cit., s. 176.

¹⁵³ V. von Falkenhause, op. cit., s. 16.

¹⁵⁴ A. Pieniędzy–Skrzypczak, op. cit., s. 76.

¹⁵⁵ Faktyczną niezależność osiągnął za rządów biskupa Landolfi (863–879). Cf. A. Pieniędzy–Skrzypczak, op. cit., s. 76.

**Between Byzantium, the Longobards and the Franks. The Role of Sicily
in the Byzantine Policy in Italy (Sixth–Ninth Century)**

The article discusses the territorial range, structure and political and military part played by the Byzantine administrative unit of Sicily. Created between 687 and 695, it included, apart from the island from which it derived its name, also smaller units, which encompassed southern Italy (with Naples, Malta, Gozo, the Lipari Islands and other lesser islands close to Sicily). Originally, the part performed by the ruling *strategi* consisted of controlling the loyalty of the Ravenna exarchs and popes, enforced, if the need arose, by armed expeditions. The growth of the Longobard estates and the Arabian conquest of North Africa increased this role. Sicily became the chief administrative centre and military base of the Byzantium in the central Mediterranean, and the local *strategi* frequently represented Byzantium in diplomatic contacts with the Longobards and, from the eighth century, also with the Franks. The policy of the *strategi* intended to protect Byzantine influence on the Apennine Peninsula by winning over supporters of the Empire. The Arabian invasion of Sicily in 827 diminished its political significance, and the governors were forced to concentrate on defending the island instead of on wide diplomatic activity.